

Vladislava Gordić Petković

PRIČE NAVRH NOŽA

(Tanja Stupar Trifunović: *Duž oštrog noža leti ptica*, Laguna, Beograd, 2024)

Uskoro će onaj dan kad će otac gotovo svečanim tonom reći: „Više nemamo kuću” [...] „Nemamo ni zemlju, raspala se, nemamo ništa kao na početku.” Zamišljam imanje i nemanje kuće, zemlje, jučerašnjeg dana, kako je lako sve izgubiti osim početaka.

(odlomak iz romana)

Poezija je i nastojanje da se posreduje prizor, i pokušaj da se pobegne od njega; stih u sebi sadrži ne samo jednu moguću sliku sveta nego i oklevanje pesnikovo da se suoči sa njom. Proza, međutim, nema luksuz takve dvojnosti: ono što prozni tekst slika mora da bude stabilizovana verzija sveta u koju pripovedači i fokalizatori žele da nas uvere. Makar je ta želja jača od nesigurnosti koju poezija ulaže u slikanje sveta.

Tema početka, tema nemirnog odrastanja i nasilnog stupanja u zrelost, kao da je spontano i neometano preseljena iz poezije u prozu kad je reč o stvaralačkoj biografiji Tanje Stupar Trifunović. Artikulišući slivenost ljubavi, spoznaje i iskustva, njena poetika se uklopila u struju borbene ženske književne tradicije koja intimistički i ispovedni postupak koristi manje kao ram za sliku sveta, a više kao okvir za metke, ciljajući u pravcu duge iskušavalačke igre idejama i uzorima, tehnikama i značenjem. Pesničko i prozno stvaranje Tanje Stupar Trifunović uspostavlja se na snažnom i strasnom saobraćanju sa više sagovornika, koji su istovremeno prijatelji i ispovednici, iskušavatelji i provokatori, dragi sapatnici i neželjeni svedoci. Autorka se bavi reaktualizacijom intime i čulnog doživljaja i onda kada udeva radnju u jasan vremenski i istorijski okvir, i onda kada nema dileme da nam govori o devedesetim, o traumi poslednjeg rata, kao u romanu *Duž oštrog noža leti ptica*. Intimno i političko, poetičko i svakodnevno, čitalačko i stvaralačko spliću se u čvrst zagrljaj. U kratkoj i sinkopiranoj proznoj rečenici Tanje Stupar Trifunović nema ništa teže od metafore, a ujedno niti išta lakše od nje: grubo rezane slike sveta su nevoljna pomagala introspekcije i melanholije, kojima najnoviji roman dodaje osećanje teskobe, odgovornosti i krivice. Kao i lirski subjekt njene poezije, naratorka romana Tanje Stupar Trifunović neretko je kolebljiva i nesnalažljiva, druguje sa svojim sećanjem kao kakav samotni namćor, prisvaja deo samoizabranog sveta usporenog, prividno ravnodušnog, tihog i nenametljivog.

Prvi roman ove spisateljice *Satovi u majčinoj sobi*, govorio je o enigmatičnosti majčinstva, a odnos majke i kćeri oslikao je kao prvu životnu lekciju o ljubavi koja se savladava tek na kraju; mogao je da se čita, jednako pažljivo i sumnjičavo, kao dnevnik depresije koji je umakao uništenju i samokažnjavanju – a znamo da su sabotiranje sopstvene želje i ome-

tanje (samo)artikulacije čeonni mehanizam patrijarhalnog kodeksa i svakog sličnog re-metitelja individualne slobode. Njen prvenac je tek zagrebao ambivalencije žensko-žen-skih odnosa tako što je ukazao na to da sličnost principa po kojima se stiže do sazreva-nja ne rađa saveze već distancu i otuđenje – odnosno, da onemogućava intergeneracijski dijalog majki i ćerki. Drugi roman, naslovljen *Otkako sam kupila labuda*, hrabro će zako-račiti dalje u otkrivanja nenasleđenih sličnosti, u drugovanje različitih generacija koje dele nemire i strasti, ali ne i prioritete. Ovaj roman se u većoj meri oslanja na otkriva-lački i zaoštreni dijalog, dok prvenac deluje u sferi refleksije: *Otkako sam kupila labuda* je dugo pismo u kom se naratorica čisti od patnje. Umesto raspirivanja revolucije i širenja virusa neposlušnosti i pobune, Tanjine junakinje se, po pravilu, odmetnu u tvrdoglavu bol. Ta odmetnutost doprinosi i tome da sva tri romana ostaju daleko od jasnih kategori-ja; oni odolevaju žanrovskim i tematskim omeđavanjima, najviše zato što ostaju dosled-no neopredeljeni između tvrdog, malorekog a ipak lirskog pripovedanja kakvo se može naučiti od jedne prilično hermetične Herte Miler, transparentne i prohodne fikcionalizovane memoaristike nalik *Staklenom zvonu* Silvije Plat i gostoljubive poetske proze u znaku fragmentarnog dijaloga sa književnim uzorima čije primere srećemo kod Irene Vrkljan ili u ranim romanima Slavenke Drakulić.

Duž oštrog noža leti ptica je već i pre drugog objavljenog izdanja postao tihi klasik ženske (po)ratne proze, i to ne samo zato što na redak način tematizuje intimnost (a tematizuje je surovo i sa naličja, baveći se ruganjem, uznemiravanjem, zlostavljanjem i nepočinstvima): u čitanju ove ispovesti meni kao čitateljki i teoretičarki nije najmanje va-žno ono pitanje koje se u istoriji i kulturi skriva bezmalo koliko ženska intimna higijena za vreme menstruacije, a koje bi glasilo – kako mlada žena, na pragu sazrevanja i u osvit bratoubilačkog rata, vidi život i svet u situaciji interne raseljenosti i maskiranog izbegli-štva, zatečena u seoskoj zajednici gde nema privatnosti ni osame, a suočena sa rivalkom i posestrimom koja je unapred odbačena i izopštena?

Tek potom, tek pošto počne proces prilagođavanja nedostatku privatnosti i intimnog prostora u svetu koji se ruši i raspada, nastupaju pitanja o tome kako mlada žena podnosi mirnodopske nepravde i ratne smrti, kako će o svemu što vidi i proživi progovoriti tri decenije kasnije, kako će uspeti da sazna sve ono što postaje deo njenog sećanja i ispovedanja. Da li će njena ispovest biti uspeo i uverljiv poduhvat? Kao malo koja njena savremenica, Tanja Stupar Trifunović slika svet u kom ima jezičke svetkovine i pesničke raskoši, a koji ostaje bolno egzaktno, usuđujem se da kažem, gorštačkoj malorekosti. Ona zida svet sanjara i stradalnika koji jednako mami da od njega pobegneš glavom bez obzira i da u njega zaroniš do dna, verujući da je sam taj zaron beg i zaštita od košmara oko tebe. Slika odrastanja u romanu *Duž oštrog noža leti ptica* oljuštena je od sva-ke pozlate i nostalgične omaglice, najviše zato što je postavljena sučelice seksualnosti de-mentne starosti i čulnoj erupciji mladosti: gde i nema tegoba, žilavo vladaju nedoumice i skanjeranja; i u trenucima sreće, junakinje su izložene grubosti i bahatosti.

Tek nakon čitanja ovog romana shvatamo da ništa nismo znali o tupoj nemosti i is-trajnom odbijanju da se govori kada si obespravljena žrtva: jer, o prećutanim zlostavlja-njima, o nasilju kao uzor(k)u ruralne zajednice, o tiho prihvatanoj eksploataciji devojač-

kog tela niko do sada nije želeo ni smogao snage da govori kao o relevantnoj temi. I čitaocima i teoretičarima bile su važnije herojske priče, samopregor i žrtvovanje, ideali i idolatrija, sve to im je sistematski nametano u vidno polje; smrt je oduvek imala primat, bilo da je herojska ili slučajna: smrt u ratu zavezivala je jezik kad je trebalo progovoriti o nasilju nad obesnaženima koji su preživeli, ili neobjašnjivo nestali. Rat, egzistencijalna borba, žalovanje, a ponajmanje demencija staračke seksualne želje nisu opravdanje za to ćutanje zadato ženama-žrtvama.

„Tuga i krivica bile su u nama okamenjene, čvrste i strašne kao preparirane životinje”: ovakva sumorna i gorka poređenja nemaju samo jednokratnu upotrebnu vrednost i ne opisuju samo žalost, muku i teskobu uznemirenih mladih duša. Jaram i tuge i krivice vuku godine ratnog stradanja koje junakinja Vanja evocira tri decenije kasnije. Na prvom stepeniku ulaska u zrelost, u vremenu koje preta da ukine veru u razum i dobrotu, ona uči da podnese iskustvo smrti u ratu i nasilja u miru. Nemir je, ipak, reka bez povratka. „Povratak je bio podozriva životinja koja je nagrizala živce. Rat se preselio unutra i nastavio da zri u tijelima ljudi.”

Vanja posmatra strah i muku oko sebe, svoju buntovnu dvojnicu Milenu, posmatra bližnje koji se najpre opiru stvarnosti, maštajući o bogatim prinosima na sprženoj zemlji, upija sve one loše vesti koje od dece ne može sakriti primorsko selo u kom su zakratko našli utočište: „Trebalo se svakodneвно boriti jer je svijet oko nas bio zamiješan od nečeg većeg i jačeg od nas i u paru mu se bilo lakše oduprijeti.”

Intergeneracijski, teško naučen i prihvaćen savez žena važan je tematski tok romana, ne samo zato što je Vanja manje nalik svojoj pribranoj i smirenoj majci nego energičnoj baki, koja istrajno nameće svoju sliku sveta: „[T]o što me je uzdizalo i lomilo, taj nemir i grozničavost koje je i sama nosila zatočene u tijelu, ona je zvala karakterom.” Vanjin je karakter „upaljen kao žeravica, spreman da se za sitnicu posvađa, prgav i pogan”. Naratorica nas upozorava da stvarnost uvek ima iskrivljene obrise prema kojima se oblikujemo, i da je svaki san „razderan svirepošću svijeta”. Čitaocima ostaje da otkriju kad je svirepost koja razdire potekla od politike i istorije, a kad od nekažnjenog zlostavljača.

Tanja Stupar Trifunović progovorila je o strasti, zlostavljanju, patnji i neizvesnosti onoliko precizno koliko joj je dozvolio prazan prostor koji čeka da se u njemu upišu svi strahovi i strasti devojčica i žena čijim telima nikad nije data radost laganog buđenja. Vanja i Milena kao dva pola ženstvenosti, od kojih je jedna imala sreće da ne podleigne traumama, a druga ostala zaglavljena u nasilju, tek će otvoriti put ka slici ženskog sveta u ratu i neredu. Tek će snažne i teške priče poleteti sa vrha noža. Jer, lako je sve izgubiti, osim početaka...